

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНКИ ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

В статті надано аналіз та систематизацію наукових підходів до визначення та оцінки потенціалу регіону. Зазначено, що методологія дослідження потенціалу регіону має базуватись на міждисциплінарному підході. Особливої актуальності набуває застосування економіко-математичних методів та моделей. Запропоновано головні складові елементи формування потенціалу регіону.

Ключові слова: потенціал регіону, економічний потенціал, дослідження, кількісна оцінка, складові потенціалу.

Вступ. Входження України до системи світової конкуренції зазначає проблему управління потенціалом як одну з найбільш важливих проблем. З метою реалізації економічно обґрунтованих заходів, спрямованих на підвищення ефективності регіональної економіки, необхідним є проведення комплексних аналітичних досліджень з кількісною оцінкою потенціалу регіону, шляхом використання наукових підходів. Саме на основі результатів аналітичних досліджень ефективності використання потенціалу можливим є визначення ключових проблем, що існують у кожному регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато сучасних наукових робіт пов'язані з проблемою визначення сутності та кількісної оцінки різних видів потенціалу. Зокрема, питанням управління й оцінки потенціалу присвячені роботи О.Амоші, Н. Верхоглядової, А. Воронкової, І. Карапейчика, Л. Ковальської, Е. Лапіна, О. Олексюка, І. Отенко, І. Репіної, М. Савченко, Е. Фігурнова, О. Федоніна а також роботи закордонних вчених.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, практично всі дослідники відзначають, що поняття потенціалу в економіці все ще знаходиться у стадії обговорення. На сьогодні не досягнуто взаєморозуміння та єдності поглядів на економічний зміст поняття потенціалу, відсутні також загальноприйняті формулювання визначень поняття потенціалу у відповідності до різних ієрархічних рівнів економічних систем. Питання комплексного дослідження потенціалу з розробкою конкретних методів і методик кількісної оцінки потенціалу регіону потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз наукових підходів до визначення та оцінки потенціалу регіону.

Викладання основного матеріалу. Сучасні вчені на протязі багатьох років розглядають різні аспекти потенціалу, зокрема потенціал розглядається на рівні країни, окремих регіонів та підприємств, надаються визначення окремим складовим потенціалу, зокрема виробничому, економічному, фінансовому, кадровому, інформаційному, стратегічному тощо.

Методологія дослідження потенціалу регіону має базуватись на міждисциплінарному підході, який ґрунтується на поєднанні наук з урахуванням їх взаємопов'язаності, що відповідає єдності людського знання про світ [4, с. 469]. Визначення методологічних підходів до кількісної оцінки потенціалу регіону передбачає формулювання мети, цілей і принципів дослідження, визначення економічної сутності, системи поглядів та знань, які сформовані у теоріях та концепціях наукової економічної думки, а також сформовану методику комплексної оцінки потенціалу регіону.

У Великій радянській енциклопедії наголошується, що економічний потенціал (потенціал національної економіки, народного господарства) – «це сукупна здатність галузей народного господарства виготовляти промислову продукцію, здійснювати капітальне будівництво, перевезення вантажів, надавати послуги населенню в певний історичний момент» [11]. Автори економічного словника [12] надають формулювання, в якому економічний потенціал визначається як економічні можливості країни, які залежать від ступеня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, наявності трудових і виробничих ресурсів, ефективності господарського механізму. Укладачами Великого економічного словника [2] економічний потенціал визначається як сукупна здатність економіки країни, її областей, підприємств, господарств здійснювати виробничо-економічну діяльність, випускати продукцію, товари, послуги, задовольняти запити населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва і споживання. Практично такого ж визначення дотримуються і автори ряду публікацій [6, 7, 9], при цьому більшість авторів відзначають складність і багатоаспектність категорії потенціалу.

Є.В. Лапін у роботі [8] звертає увагу на ототожнення термінів «економічний потенціал», «економічна міцність» і «народногосподарський потенціал». Автор роботи [6] вважає, що поняття економічного і виробничого потенціалів можна розглядати як поняття, що асоціюються з економікою і виробництвом відповідно. На підставі досліджень автор робіт [6, 7] стверджує, що поняття економіки (економічної діяльності) є більш загальним, ніж поняття виробництва (виробничої діяльності), і співвідноситься одне з іншим як загальне і часткове.

Аналіз економічної літератури показав, що коло визначень економічного потенціалу є досить широким. У цьому аспекті важливим є саме розуміння сутності економічного потенціалу. У розвитку сучасних уявлень про потенціал автори роботи [10] на підставі проведених досліджень надають еволюцію трактування науковою думкою терміна «потенціал» з визначенням його економічної сутності. Враховуючи результати досліджень [3, 8 та ін.], зазначимо, що сучасні вчені виділяють декілька підходів до розуміння сутності економічного потенціалу [3, 8 та ін.] та потенціалу взагалі [10].

Найбільш поширеним є підхід розуміння економічного потенціалу як сукупності ресурсів, які є в наявності. Потенціал розглядається у вигляді сукупності необхідних для функціонування або розвитку системи різних видів ресурсів. До складових потенціалу відносять трудові, матеріальні, фінансові та інформаційні ресурси. Таким чином, формується перший напрямок досліджень потенціалу. У прихильників цього підходу поняття «потенціал» ототожнюється з поняттям «ресурси». Однак, автор роботи [3] звертає увагу на принципову відмінність термінів «ресурси» і «потенціал», яка полягає в тому, що поняття «потенціал», окрім матеріальних і нематеріальних засобів включає здібності працівника, колективу, підприємства, суспільства в цілому до ефективного використання наявних засобів або ресурсів.

У роботі [10] йде мова про наявність другого напрямку досліджень, особливість якого полягає в тому, що потенціал уявляють як систему матеріальних та трудових факторів, що забезпечують досягнення мети виробництва. Вчені цього напрямку досліджень стверджують, що дослідження ефективності розвитку економіки мають базуватися не на досягнутому рівні використання ресурсів, а на потенційних можливостях виробництва.

Ідею розгляду економічного потенціалу як результату економічних і виробничих відносин між суб'єктами господарської діяльності з приводу повного використання їх здібностей до створення матеріальних благ і послуг [3, 8 та ін.] покладено в основу третього підходу. Економічний потенціал країни, галузі, підприємства, згідно з цим

підходом, характеризується обсягами накопичених ресурсів і максимально можливим обсягом матеріальних благ і послуг, які можна досягти в перспективі за умов оптимального використання наявних ресурсів. За думкою вчених третього напрямку, потенціал вважається цілісним уявленням про єдність структури і функції об'єкта, з виявленням їх взаємозв'язку. Потенціал розглядається як здатність комплексу ресурсів економічної системи виконувати поставлені перед нею завдання. На відміну від попередніх підходів, акцентується увага на структуру об'єкта, на відповідність структурних та функціональних елементів з метою формування потенціалу та ефективності. Зокрема, Ковальська Л.С. під потенціалом регіону розуміє сукупність усіх ресурсів економічного, соціального та природного характеру, що наявні в регіоні і визначають чи обмежують розвиток цього регіону, на які необхідно справляти керівний вплив для досягнення поставлених цілей і завдань [5].

У відповідності до четвертого підходу, економічний потенціал розглядається як сукупна здатність галузей народного господарства [3, 8 та ін.].

В сучасних дослідженнях починає домінувати п'ятий підхід до розуміння економічного потенціалу як інтегральної характеристики стану економіки. Сучасні науковці підкреслюють складність та багатоаспектність категорії економічного потенціалу та зазначають, що структурно економічний потенціал має включати технічний і виробничий потенціали [1]. На думку багатьох вчених, економічний потенціал включає більшу кількість складових, зокрема говорять про виробничий, технічний, технологічний, інноваційний, інформаційний потенціали.

Економічним потенціалом регіональної економічної системи називають [3] сукупну можливість системи, що виникає в процесі господарської діяльності на основі ефективного використання системи матеріальних і нематеріальних ресурсів, які є у розпорядженні з метою досягнення наступних цілей: формування і максимального задоволення потреб системи в товарах і послугах; підтримки стійкого збалансованого зростання господарюючих суб'єктів системи; сприяння зростанню національного доходу країни.

Серед сучасних теоретичних підходів, що формують методологію дослідження потенціалу регіону, заслуговують уваги наукові пропозиції проф. Ковальської Л.С. щодо дослідження потенціалу регіону комплексно за такими ознаками, як: соціально-економічний, інвестиційний, інноваційний, трудовий, експортний, природно-ресурсний потенціал [5].

Маємо зазначити, що на якісно новий рівень піднімає результати досліджень застосування теоретичних положень та концепції з відповідним інструментарієм. Особливої актуальності набуває застосування статистичних та економіко-математичних методів та моделей, що базуються на конкретних розрахунках з урахуванням даних офіційної статистики, що надає можливість здійснити кількісну оцінку ефективності використання та розвитку потенціалу регіону. Застосування аналітичних методів та економіко-математичних моделей дозволяє проводити постійний моніторинг на основі визначених закономірностей. Результати аналітичних досліджень, отримані в наслідку застосування економіко-математичних і статистичних методів надають можливість здійснювати прогнозування розвитку регіональної економіки.

Щодо методичних підходів оцінки потенціалу регіону, вважаємо, що варто ґрунтуватись на напрацюваннях вітчизняних вчених щодо такої оцінки потенціалу, які є більш розробленими. Питанням інтегральної оцінки присвячено декілька сучасних наукових досліджень [1, 3, 5 та ін.]. Огляд існуючих методик дозволяє констатувати значну диференціацію можливих підходів до оцінки потенціалу регіону на регіональному рівні. Більша зосередженість вчених на вивченні потенціалу вимагає розробки методики оцінки потенціалу як специфічної категорії. У роботі [3] запропоновано

оцінку економічного потенціалу, як сукупної можливості регіону з раціонального використання матеріальних і нематеріальних ресурсів за допомогою виробничих функцій, скоректованих на величину поточної інфляції. Такий розрахований потенціал при його зіставленні з фактично досягнутим потенціалом для різних галузей дозволяє знайти області випереджаючого розвитку і зони гальмування та вирішувати питання нарощування потенціалу галузі на основі ефективного використання фінансових ресурсів.

Грунтуючись на широкому розумінні поняття потенціалу як можливостей та враховуючи чисельні дослідження [10], зазначимо, що формування потенціалу регіону визначається наступними основними аспектами: обсягом та наявністю ресурсів, можливостями підприємств та окремих секторів економіки на регіональному рівні, можливостями регіонального менеджменту, інформаційними, інноваційними та фінансовими можливостями.

Враховуючи результати значної кількості досліджень, вважаємо, що потенціал регіону слід розглядати як складну, динамічну систему з урахуванням значної кількості показників, за допомогою яких доцільним є кількісне визначення існуючих можливостей (табл. 1).

Таблиця 1

Головні складові елементи формування потенціалу регіону

Головні складові елементи	Показники складових елементів
Обсяг та наявність ресурсів	Кількість зайнятих працівників, основні виробничі та невиробничі фонди, фінансові та нематеріальні ресурси – патенти, ліцензії, інформація, технології
Можливості підприємств та окремих секторів економіки	Обсяг випуску продукції та надання послуг
Можливості регіонального менеджменту	Рівень використання наявних ресурсів
Фінансові можливості	Залучення коштів, яких бракує (кредитоспроможність, внутрішня та зовнішня заборгованість у сфері фінансів)
Інноваційні можливості	Оновлення техніко-технологічної бази виробництва, перехід на випуск нової конкурентоспроможної продукції, використання сучасних форм і методів організації та управління на регіональному рівні
Інформаційні можливості	Можливості підприємств регіону генерувати і трансформувати інформаційні ресурси для використання їх у виробничій, комерційній та управлінській діяльності

Висновки. Під потенціалом регіону слід розуміти комплексну категорію, яка відображає інтегральну сукупність кількісно-якісних характеристик наявних ресурсів з урахуванням регіональних особливостей, що дозволяють формувати, розвивати та ефективно реалізувати можливості регіональні можливості. Розгляд потенціалу регіону як комплексної категорії передбачає досить складну його компонентну структуру, яку формують виробнича, економічна, фінансова, соціальна, інноваційна та інвестиційна складові. Подальші наукові дослідження плануються проводити у напрямку побудови моделі комплексної оцінки потенціалу регіону.

Список використаних джерел

1. Ашимбаев Т.А. Экономический потенциал и эффективность его использования / Т.А. Ашимбаев – Алма-Ата:Наука, 1990. – 360 с.
2. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. – 5-е изд., доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 2002. – 1280 с.
3. Ворогушина Д.В. Оценка величины и уровня использования экономического потенциала региональной экономической системы / Д.В. Ворогушина // Вестник ВГУ, Серия: Системный анализ и информационные технологии, 2009. – №2. – С. 81–89.

4. Злупко С. Економічна наука і наукознавство: [монографія] / С. Злупко // Упорядник Ярослава Злупко. – Львів: Тріада плюс, 2006. – 776 с.
5. Ковальська Л.С. Методичний підхід до оцінювання регіонального потенціалу / Л.С. Ковальська // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2012. – №4. – С. 38–43.
6. Карапейчик И.Н. О сущности и соотношении понятий экономического и производственного потенциалов / И.Н. Карапейчик // Бизнес Информ, 2012. – № 3. – Часть 1. – С. 8–12.
7. Карапейчик И.Н. О сущности и соотношении понятий экономического и производственного потенциалов / И.Н. Карапейчик // Бизнес Информ, 2012. – № 4. – Часть 2. – С. 10–13.
8. Лапин Е.В. Экономический потенциал предприятия / Лапин Е.В. – Сумы: Университетская книга, 2002. – 310 с.
9. Отенко І.П. Стратегічні пріоритети підприємства: монографія / І.П. Оленко. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 180 с.
10. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посібник / О.С. Федонін, І.М. Репіна, О.І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с.
11. Экономический потенциал: Большая советская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/153227>.
12. Экономический потенциал развитого социализма / Мочалов Б.М. и др.; под ред. Мочалова Б.М. – М.: Экономика, 1982. – 278 с.

Summary. In the article the analysis and systematization of the scientific approach to determination and estimation of region potential has been given. The research methodology of region potential must be based on complex approach. Application of economic and mathematical methods and models is of great importance. The main component for region potential have been offered.

Key words: region potential, economic potential, research, quantitative estimation, constituents of potential.

УДК 002.3; 334

Попович О.С.,

д.е.н., с.н.с. Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені Г.М. Доброва НАН України, м. Київ

КАПІТАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ – НЕДООЦІНЕНИЙ ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано теоретичні підходи до тлумачення поняття «соціальний капітал», розглянуто історію поширення цього терміну. Визначено основні тенденції динаміки соціального капіталу науки, приведено результати дослідження проблеми довіри до науки студентів ряду вузів України.

Ключові слова: соціальний капітал, наука, довіра до науки, соціальний потенціал.

Постановка проблеми. Як і інші форми капіталу соціальний капітал може накопичуватись і втрачатися (його можна розгубити, його можуть вкрати); його можна передавати у спадок (співавторам, учням, аспірантам). Проте не довго це поняття лишалося лише засобом соціального аналізу тільки наукового поля. Сьогодні така суто віртуальна величина як «ставлення до науки» є вагомою складовою наукового потенціалу, яку, як свідчить сумний досвід української науки, можна значною мірою втратити.

Мета дослідження. Дослідити процес капіталізації соціального потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Закладення основ вивчення капіталу належить ще Адаму Сміту та Карлу Марксу. Поняття соціального капіталу досліджували вчені минулого і сучасності. Варто підкреслити значний внесок таких науковців як Пьер Бурдьє, Джеймс Коулмен, Мартін Пелдем. Над аналізом трансформації соці-